

МІНІСТЕРСТВО СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

**ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ**

Кафедра психології

ПРОГРАМА ВИБІРКОВОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**ВК 2.3.4. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ГЕНДЕРНОЇ
ПОЛІТИКИ**

**ПІДГОТОВКИ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ
денної та заочної форми навчання**

**ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ 05 «СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 053 «ПСИХОЛОГІЯ»**

Київ – 2020

Програма вибіркової навчальної дисципліни «Психологічні основи гендерної політики» для підготовки докторів філософії спеціальності 053 «Психологія».

Розробник програми:

доктор психологічних наук, доцент Ткалич М.Г.

Рецензенти:

Шевченко Н.Ф., доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності Запорізького національного університету.

Дорожкін В.Р., доктор психологічних наук, професор кафедри психології Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України

Затверджено на засіданні кафедри *психології*.

Протокол № 3 від 08 жовтня 2020 р.

Схвалено Вченою радою Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України.

Протокол № 8 (160) від 29.10.2020 р.

© Ткалич М.Г., 2020

© Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України (ІПК ДСЗУ), 2020

1. ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Психологічні основи гендерної політики» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки аспірантів спеціальності «Психологія».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є сучасний гендерно-орієнтований підхід до розуміння гендерної рівності у контексті формування та розвитку особистості і суспільства.

Міждисциплінарні зв'язки. Дисципліна «Психологічні основи гендерної політики» відповідно до структурно-логічної схеми дисциплін, передбачених навчальним планом аспірантів, викладається після вивчення дисциплін «Теоретико-методологічні проблеми психології», «Методика та організація наукових досліджень», «Наукові школи в психології», та передує вивченню таких дисциплін, як: «Проектний менеджмент у психологічних дослідженнях», «Людина у соціумі: психологічні аспекти наукового пізнання».

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

1. Методологічні основи гендерного підходу у психологічних дослідженнях.
2. Гендерно-орієнтований підхід до дослідження формування та розвитку особистості і суспільства на засадах гендерної рівності.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни:

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Психологічні основи гендерної політики» є надання аспірантам системних знань з теоретико-методологічних основ гендерного підходу до досліджень різноманітних явищ соціального, соціально-психологічного характеру, диференційним аналізом проблем гендерних відмінностей, гендерної ідентичності та гендерних стереотипів, а також набуття навичок практичного використання гендерно-орієнтованого підходу у психологічних дослідженнях.

1.2. Завданнями вивчення дисципліни є:

- вивчення основ гендерного підходу у соціо-гуманітарних дослідженнях, його сутності, складових, форм та видів;
- розуміння категорії гендеру як соціального феномену та індивідуально-психологічної характеристики особистості;
- усвідомлення механізмів набуття особистістю гендерної ідентичності у процесі гендерної соціалізації, формуванню маскулінності та фемінності на поведінковому рівні;
- розширення уявлень про гендерні ролі та стереотипи, прояви гендеру в різних сферах людської життєдіяльності;
- вивчення проблеми гендерної дискримінації та сексизму та їх впливу на розвиток особистості і суспільства;

- застосування методології гендерного підходу на засадах політики гендерної рівності в аналізі різноманітних соціально-психологічних явищ дійсності та теоретико-експериментальних дослідженнях.

1.3. У результаті вивчення навчальної дисципліни аспіранти набувають таких компетентностей:

Загальні вміння (компетентності):

Інструментальні компетентності:

- здатність до аналізу концептуальних засад гендерного підходу до здійснення теоретико-експериментальних досліджень в психології;
- здатність до організації і планування теоретичних, емпіричних та експериментальних досліджень з позицій гендерного підходу в психології;
- знання і уміння оперувати гендерним змістом психологічних категорій та при аналізі результатів досліджень;
- володіння навичками для вибудовування гендерно-орієнтованої методології дослідження (визначення проблемної області, предмету, об'єкту і т.д.);
- володіння навичками для обґрунтування методів дослідження, пов'язуючи теоретико-методологічні основи роботи з методикою емпіричного дослідження;
- знання другої мови при оволодінні іншомовними джерелами;
- знання методів математичної обробки даних у психологічних дослідженнях (пакет статистичної обробки даних у соціальних науках SPSS);
- елементарні комп'ютерні навички (використання мережі Інтернет для опанування рекомендованих електронних джерел, робота у Microsoft Office PowerPoint при підготовці доповіді з презентацією);
- вміння оформити результати психологічного дослідження у наукову публікацію.

Міжособистісні компетентності:

- вміння донести до фахівців і нефахівців інформацію, ідеї, проблеми, рішення та власний досвід у сфері професійної діяльності;
- мати сформовану систему практичних вмінь та навичок ефективного здійснення діяльності дослідника, викладання психологічних дисциплін;
- мати навички спілкування в діалоговому режимі з широкою науковою спільнотою та громадськістю, уміти слухати та сприймати думки інших;
- уміння працювати у команді;
- здатність до критики та самокритики під час дискусії;
- навички та уміння формування міжособових стосунків у колективі при обстоюванні власної позиції під час дискусії;
- розуміти етичні зобов'язання при опонуванні до виступів доповідачів;

- уміння критично оцінювати явища, ситуації, діяльність осіб, спираючись на отриманні знання.

Системні компетентності:

- здатність застосовувати знання на практиці;
- здатність до навчання;
- критично мислити і генерувати креативні ідеї та вирішувати важливі проблеми на інноваційній основі.
- здатність працювати самостійно при опрацюванні джерел, підготовці доповіді з презентацією, підготовці альтернативних підходів до висвітлення теми дискусії;
- турбота про якість доповіді та презентації;
- бажання досягти успіху при обговоренні тем доповідей з презентацією;
- здатність адаптуватися до нових ситуацій у професійній діяльності;
- уміння реалізовувати наукові проекти в відповідній сфері діяльності психолога.

Спеціальні (фахові) вміння (компетентності)

- використовувати принципи та методи проведення гендерного підходу в організації та проведенні теоретико-експериментальних досліджень;
- вміння співвідносити поняття: науковий підхід, методологію гендерного підходу, дослідницький метод, конкретну методіку;
- застосовувати методологічні принципи сучасної гендерної психології для побудови наукового дослідження;
- вміння аналізувати дослідницькі традиції та нові теоретико-методологічні напрямки в психології;
- володіти навичками для вибудовування методології дослідження (визначати проблемну область, предмет, об'єкт та ін.);
- володіти навичками для обґрунтування методів дослідження, пов'язуючи теоретико-методологічні основи роботи з методикою емпіричного та експериментального дослідження.
- знати наукові школи, їх принципи, погляди окремих науковців на гендерні проблеми в психологічній науці та практиці;
- вміння застосовувати методологію наукового пізнання; загальнонаукові методи системного, функціонального і статистичного аналізу в дослідженнях фахового спрямування;
- вміння здійснювати пошук, аналіз та інтерпретацію інформаційних джерел, постійне підвищення фахової компетентності;
- визначати можливості для побудови наукового психологічного дослідження, володіти навичками відбору методів математичної обробки емпіричних даних;

- створювати та пояснювати нові психологічні знання шляхом проведення дослідження, розширювати передові гендерно-орієнтовані напрями у психологічному знанні, готувати та розміщувати наукові публікації;
- демонструвати систематичне сприйняття та розуміння корпусу знань, які містяться в науковій та прикладній психології та є складовою професійної психологічної практики.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 60 годин / 2 кредити ЄКТС.

2. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Методологічні основи гендерного підходу у психологічних дослідженнях

Тема 1. Структура гендерного знання, методологічне підґрунтя становлення гендерної теорії

Предмет, мета і завдання гендерно-орієнтованих дисциплін. Структура гендерного знання. Гендерологія. Фемінологія. Гендерні дослідження в педагогіці, соціології, антропології. Предмет гендерної психології: визначення в зарубіжній та вітчизняній науці. Сучасний стан предмету. Мета та завдання гендерної психології на сучасному етапі як нової наукової парадигми аналізу соціальних стосунків. Роль фемінізму в становленні та розвитку гендерної теорії. Фемінізм як альтернативна філософська концепція соціокультурного розвитку. Основні напрямки сучасного фемінізму: ліберальний, соціалістичний, радикальний, постмодернізм, постструктуралізм.

Тема 2. Історія розвитку гендерних досліджень у соціо-гуманітарних та поведінкових дисциплінах. Методологія гендерного підходу.

Передумови розвитку гендерної проблематики в соціо-гуманітарній сфері наукового знання. Основні етапи розвитку гендерної теорії: статеворольовий підхід, парадигма унікальності жіночої психології, парадигма соціального конструювання гендеру. Гендерні дослідження в зарубіжній психології. Статеворольовий підхід Т Парсонса, соціальний конструкціонізм К. Джерджена. Гендерні дослідження у вітчизняній психології. Перспективи. Аналіз основних методологічних підходів у гендерних дослідженнях: парадигма соціального конструювання гендеру, парадигма унікальності жіночої психології. Статеворольовий підхід як антагоніст гендерним дослідженням: проблеми.

Тема 3. Методологія гендерного підходу у різних напрямках психологічних досліджень

Специфіка гендерно-орієнтованого підходу у дослідженнях в галузях загальної, вікової та педагогічної, соціальної, організаційної та економічної психології. Особистість як об'єкт та суб'єкт гендерної взаємодії та розвитку. Поняття про гендерну групу та гендерну міжгрупову взаємодію. Культурні особливості гендеру. Гендер як соціальний інститут: поняття про систему гендерних норм, гендерний соціальний контроль. Організація як об'єкт і суб'єкт гендерної взаємодії. Модель гендерної взаємодії персоналу організацій. Аналіз основних структурно-динамічних складових моделі.

Змістовий модуль 2. Гендерно-орієнтований підхід до дослідження формування та розвитку особистості і суспільства на засадах гендерної рівності

Тема 4. Концепції та перспективи дослідження гендерної ідентичності

Проблема особистісної ідентичності в сучасному психоаналізі, інтерактивній та когнитивній психології. Основні види ідентичності, проблеми формування та розвитку. Гендерна ідентичність: характеристика поняття. Гендерна ідентичність, статево-рольова ідентичність, психологічна стать особистості: співвідношення понять. Когнитивні, емоційні та поведінкові компоненти гендерної ідентичності. Психологічні теорії гендерної диференціації. Етапи формування гендерної ідентичності. Концепція формування статевої (гендерної) ідентичності І. С. Кона. Вікові етапи та їхня характеристика. Характеристика типів гендерної ідентичності. Порівняльний аналіз видів гендерної ідентичності.

Тема 5. Прикладні аспекти дослідження гендерної ідентичності

Когнитивні та емоційні аспекти гендерних установок та ідентичності у різні вікові періоди. Гендерні особливості засвоєння соціальних норм дітьми: циклічність і репродуктивність образу жіночих норм, експансія та конструювання чоловічих. Гендерні установки дітей 3-7 років. Особливості статевої ідентичності підлітків. Зв'язок жіночої та чоловічої сексуальності з гендерною ідентичністю. Сексуальна освіта дітей і підлітків. Головні гіпотези гомосексуальності. Методи діагностики гендерної ідентичності. Порівняльна характеристика кількісних і якісних методів дослідження. Дослідження гендерної ідентичності за допомогою проєктивних методів: рисункові тести, метод незакінчених речень.

Тема 6. Загальні проблеми гендерної соціалізації: можливості вивчення

Характеристика поняття „гендерна соціалізація”. Диференційна соціалізація. Основні інститути гендерної соціалізації. Основні інститути гендерної соціалізації: сім'я, школа, література, ЗМІ, іграшки, мова, фейсизм. Функції батька й матері як відображення нормативних уявлень і образу життя суспільства. Позасімейні джерела гендерно-рольової соціалізації. Школа як інститут гендерної соціалізації. Мова як джерело гендерної соціалізації. Література. Сексизм у дитячій літературі. Іграшки в процесі диференціальної соціалізації. Гендерні аспекти дослідження впливу ЗМІ на формування особистості. Методи дослідження механізмів гендерної соціалізації. Гендерна автобіографія як метод дослідження гендерної соціалізації.

Тема 7. Гендерно-рольовий репертуар особистості: сутність, методологія дослідження

Поняття гендерної ролі. Значення культури, історичної епохи для формування гендерної ролі. Соціологічні, психологічні та біосоціальні теорії гендерних ролей. Теорія андрогінії С. Бем. Образи чоловіка й жінки в суспільній свідомості: типовий чоловік, типова жінка. Норми жіночої гендерної ролі. Норми чоловічої гендерної ролі. Негативні наслідки реалізації чоловічої гендерної ролі: емоційна напруга, стрес, конфлікти. Уявлення про соціальний статус і можливості чоловіка й жінки: характеристика понять „матріархат”, „патріархат”. Можливості отримання освіти, професійної діяльності, політичні права, соціальні можливості.

Тема 8. Теоретичні проблеми дослідження гендерних стереотипів

Аналіз психологічних досліджень соціальних стереотипів. Зміст та динаміка соціальних стереотипів. Трьохкомпонентна модель стереотипу: когнитивний, афективний, поведінковий. Характеристика гендерного стереотипу як соціально-психологічного феномену. Основні особливості гендерних стереотипів. Психологічні та соціальні функції гендерних стереотипів. Основні етапи й напрямки досліджень гендерних стереотипів. Визначення типово чоловічого образу, типово жіночого образу. Дослідження функцій гендерних стереотипів К. Доу за допомогою теорії каузальної атрибуції.

Тема 9. Соціально-психологічна феноменологія гендерних стереотипів та сексизму

Вплив гендерних стереотипів на якість міжособистісного спілкування. Вплив стереотипів і установок на перцепцію й передачу інформації в процесі спілкування. Можливості дослідження вікових особливостей гендерних стереотипів. Вікова динаміка гендерних уявлень. Гендерні стереотипи дошкільників. Гендерні стереотипи молодших школярів. Гендерні стереотипи підлітків і студентів. Поняття про сексизм. Сфери прояву сексистських практик. Поняття про гендерну дискримінацію. Відмінності у гендерній дискримінації чоловіків і жінок.

Тема 10. Гендерована робота: можливості дослідження гендеру в організаціях та професійній діяльності особистості

Категорія гендеру у психолого-організаційному вимірі, аналіз її складових; уточнення поняття “гендерна взаємодія персоналу організацій”. Гендерна сегрегація та гендерна професійна диференціація. Типи організацій за гендерною ознакою, їх організаційні культури та кадрова політика. Характеристика позитивних і негативних складових кадрової політики організацій у гендерному вимірі. Організаційні культури, що нейтралізують фемінність та організаційні культури з конкурентоспроможною фемінністю. Моногендерні та гетерогендерні організації. Проблема токенізму та

міжгрупової диференціації гендерних груп в організаціях. Феномени “скляної стелі”, “скляного ескалатору”, “липкої підлоги”.

3. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Бем С.Л. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. - 336 с.
2. Берн Ш.М. Гендерная психология. СПб.: Нева, 2001. – 320с.
3. Введение в гендерные исследования: Учеб. пособие / Под общ. ред. И.В. Костиковой. – М.: Аспект Пресс, 2005. – 255 с.
4. Введение в гендерные исследования. / Под ред. И.А. Жеребкиной — СПб.: Але-тейя, 2019. – 998 с.
5. Гендер для медій. Підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / За ред. М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової. – К.: Критика, 2017. – 220 с.
6. Ильин Е.П. Пол и гендер / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2010. – 688 с.
7. Клецина И.С. Психология гендерных отношений: Теория и практика. – СПб.: Алетейя, 2004. – 408с.
8. Корнилова Т.В., Смирнов С.Д. Методологические основы психологии / Т. В. Корнилова, С.Д. Смирнов. – СПб. : Питер, 2009. – 320 с.
9. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам / Тамара Марценюк.- К.: Основи, 2017. – 256 с.
10. Методологічні та теоретичні проблеми психології: Навч. посібник / М.С. Корольчук, Ю.Л. Трофімов, В.І. Осьодло та ін. – К.: Ніка-Центр, 2013. – 336 с.
11. Практикум по гендерной психологии. / Под ред. И. С. Клециной. – СПб.: Питер, 2009. – 480с.
12. Теория и методология гендерных исследований. Курс лекций. / Под общ. ред О.А. Ворониной. – М.: МЦГИ-МВШСЭН-МФФ, 2001. – 416с.
13. Ткалич М.Г. Психологія гендерної взаємодії персоналу організацій : [монографія] / М.Г. Ткалич. – Київ-Запоріжжя: ЗНУ, 2015 – 315 с.
14. Ткалич М.Г. Гендерна психологія: навч. посіб. / М.Г. Ткалич – К.: Академвидав, 2016. – 256 с.
15. Bradley, H. Gender, 2nd Edition / Bradley, H. – 2012, Polity. – 256 p.
16. Kimmel M. The Gendered Society. 5th Edition. / M. Kimmel– Oxford University Press, 2012. – 528 p.

Допоміжна

1. Антология гендерной теории / (Сост. Е.И. Гапова, А.Р. Усманова) – Минск: Пропилей, 2000. – 384 с.

2. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: «Медиум», 1995.
3. Впровадження гендерних підходів в діяльність державних органів влади, місцевого самоврядування та громадських організацій (Навчально-методичний посібник) / Укл. Л.М. Артеменко. – Чернігів, 2008. – 54 с.
4. Горностай П.П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності / П.П. Горностай // Основи теорії гендеру. – К.: „К.І.С.”, 2004. – С.132-156.
5. Гудвин Дж. Исследование в психологии: методы и планирование. – СПб.: Питер, 2004. – 558 с.
6. Клецина И.С. От психологии пола – к гендерным исследованиям в психологии / И.С. Клецина // Вопросы психологии. – 2003. – №1, С. 61-78.
7. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості: Наук.моногр. / Максименко С.Д., - К.: КММ, 2006. – 255 с.
8. Микляева А.В. Социальная идентичность личности: содержание, структура, механизмы формирования: Монография / А.В. Микляева, П.В. Румянцева. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2008. – 234 с.
9. Москаленко В.В. Соціальна психологія / В.В. Москаленко. – К.:”Центр учбової літератури”, 2008. – 688 с.
10. Ожигова Л.Н. Психология гендерной идентичности личности / Л.Н. Ожигова. – Краснодар: Кубанский гос. ун-т, 2006. – 290 с.
11. Оксамитна С.М. Гендерні ролі та стереотипи / С.М. Оксамитна // Основи теорії гендеру. – К.: „К.І.С.”, 2004. – С.157-181.
12. Парсонс Т. О социальных системах / Т. Парсонс. – М.: Норма, 2006.
13. Смит Н. Современные системы психологии / Ноэль Смит. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 384с.
14. Соціальна психологія міжгрупових відносин. Інструменти інтегрування концепції соціально-гендерної рівності в роботу органів місцевої влади / Укл. Н.Карбовська, Т.Литвинова, Л.Магдюк – К.: Український жіночий фонд, 2010. – 120 с.
15. Стрельнік О. Турбота як робота: материнство у фокусі соціології. Монографія / О. Стрельнік. – К.: Критика, 2017. – 288 с.
16. Тартаковская И.Н. Гендерная социология / И.Н. Тарковская. – М.: Вариант; Невский простор, 2005. – 368 с.
17. Чодороу Н. Воспроизводство материнства: Психоанализ и социология гендера / Н. Чодороу. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2006. – 496 с.
18. Gottfried, H. Gender, Work, and Economy: Unpacking the Global Economy. – Polity. – 2012. – 224 p.
19. Handbook of Gender, Work and Organization / E. Jeanes (Editor), D. Knights (Co-Editor), P. Y. Martin (Co-Editor). - Wiley-Blackwell. – 2011. – 496 p.

20. Steans, J. Gender and International Relations, 3rd Edition. – Polity. – 2013. – 288 p.
21. The Handbook of Language, Gender, and Sexuality, 2nd Edition / S. Ehrlich (Editor), V. Meyerhoff (Editor), J. Holmes (Editor). – 2014, Wiley-Blackwell & - 688 p.
22. Thompson, M.E. Investigating Gender / Thompson, M.E., Armato, M. – Polity. – 2011. – 400 p.

Інформаційні ресурси

1. Гендер в деталях [Електроний ресурс] <https://genderindetail.org.ua/>
2. "Гендер і Ми" [Електроний ресурс] // <http://develop.gender-ua.org/page8.php>
3. Гендерні дослідження в Україні [Електроний ресурс] // <http://www.genderstudies-ukraine.org/ukr>
4. Гендерний інформаційно-аналітичний центр "Крона" [Електроний ресурс] // <http://krona.org.ua/>
5. Словарь гендерных терминов [Електроний ресурс] // <http://www.owl.ru/gender>
6. Фонд імені Гайнріха Бьоля, представництво в Україні [Електроний ресурс] // <http://ua.boell.org/uk>
7. University of Cambridge Centre for Gender Studies [Електроний ресурс] // <http://www.gender.cam.ac.uk/>

IV. Форма підсумкового контролю успішності навчання – залік.

V. Засоби діагностики успішності навчання: поточне тестування, оцінка за участь в семінарських заняттях, оцінка за самостійно виконану роботу, контрольна робота.